

Referanser: KR 53/09, KR 57/09 og KR 51/11

Likeverd, inkludering og tilrettelegging. Mennesker med utviklingshemning i Den norske kirke

Sammendrag

Kirkerådet vedtok i 2009 en uttalelse om den retten mennesker med utviklingshemninger har til å delta på en likeverdig måte i kirkens fellesskap og at kirken har ansvar for å legge forholdene til rette for dette (sak KR 57/09). Norsk lov, forpliktende retningslinjer for helse- og omsorgstjenesten, menneskesyn og kirkeforståelse og vedtatte visjons- og plandokumenter forplikter kirken til å realisere fellesskapet i menigheten slik at alle døpte skal ha samme mulighet for å høre til og delta. Historien viser at mennesker med utviklingshemning tidligere ikke ble regnet med og inkludert i kirken som likeverdige, troende mennesker. Gjennom mange år er det imidlertid gjort mye for å sikre at mennesker med utviklingshemning skal få mulighet til å være en naturlig del av den lokale menigheten. Samtidig er det mye arbeid som gjenstår. Det er store geografiske forskjeller på de muligheter som gis, og arbeidet blir i mange tilfeller overlatt til de spesielt interesserte. Det er derfor behov for bevisst strategisk satsing, kunnskaps- og kompetanseutvikling og bedre kommunikasjon og informasjon til berørte parter. Dette vil blant annet kreve bedre personellressurser. Å gi mennesker med utviklingshemning mulighet til likeverdig deltakelse vil få gode ringvirkninger også for andre grupper som har behov for særskilt tilrettelegging.

Forslag til vedtak

Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å gjøre følgende vedtak:

1. Alle mennesker skal ha samme mulighet til å delta og høre til i den lokale kirkes fellesskap som likeverdige medlemmer, uavhengig av funksjonsevne og livssituasjon. Kirkemøtet slutter seg til den prinsipielle forståelsen som kommer til uttrykk i Kirkerådets uttalelse «Den norske kirkes betjening av mennesker med

- utviklingshemning. Likeverd, inkludering og tilrettelegging» (sak KR 57/2009). Kirkemøtet ber om at denne uttalelse legges til grunn for arbeidet i lokalmenigheten, og at dette området synliggjøres i menighetenes og bispedømmenes planer og rapporter. Kirkemøtet vil dessuten framholde at anliggendet i *Strategiplan for samisk kirkeliv* om rett til eget språk og kultur må realiseres også for mennesker med utviklingshemning innen den samiske befolkningen.
2. Kirkemøtet vil sterkt framholde samfunnets forpliktelse til å sørge for at de familiene som har barn med spesielle behov, får den hjelp og støtte de trenger og har rett til å få. Kirkemøtet vil også minne om den forpliktelsen kirken har til å bidra til at familier som får barn med behov for tilrettelegging, får den støtten som skal til for at de kan bli inkludert i menighetenes liv på en likeverdig måte. Kirkemøtet vil advare mot en praksis som gjør at fostre med Downs syndrom eller andre funksjonshemninger velges bort ved abort. Dette er i praksis sortering av mennesker og rangering av liv og uttrykk for et annet menneskesyn enn det den kristne og humanistiske arven bygger på.
  3. Kirkemøtet ber Kirkerådet om å foreslå tiltak som kan bidra til å sikre at mennesker med utviklingshemning får en reell mulighet til å høre til og delta i sin lokale menighet. De som har problemer med å være i et stort fellesskap, må få tilbud som sikrer deltakelse og tilhørighet på andre måter.
  4. Skal kirken være i stand til å inkludere mennesker med utviklingshemning ut fra deres egne forutsetninger og på en likeverdig måte, er det behov for kunnskaps- og kompetanseutvikling på alle nivå i kirken. Kirkemøtet ber derfor de kirkelige utdanningsinstitusjonene om å styrke grunnopplæringen innenfor fagfeltet. Samtidig ber Kirkemøtet Kirkerådet om å ta initiativ til å utvikle et opplæringsprogram for menigheter og kirkelig personell som gjør kirken i stand til å inkludere mennesker med utviklingshemning.
  5. Kirkemøtet ser behovet for at hvert bispedømme har en fagstilling som kan ivareta veilednings- og kompetanseutvikling i menigheter, kommuner og i møte med pårørende, verger og andre som ivaretar interessene til personer med utviklingshemning. Kirkemøtet ber Kirkerådet om å arbeide for å finne en permanent ordning for å ivareta det faglige ansvaret for inkludering av mennesker med utviklingshemning på nasjonalt nivå.
  6. Kirkemøtet ber om at arbeidet for å opprette flere diakonstillinger intensiveres. Gode personellmessige ressurser er avgjørende for at visjonen om en kirke for alle kan realiseres lokalt.

Saksorientering

1. Bakgrunn

På sitt møte i november 2009 behandlet Kirkerådet saken «Likeverd, inkludering og tilrettelegging. Den norske kirkes betjening av mennesker med utviklingshemning» (KR 57/09). Bakgrunnen var en sak med samme tittel som var fremmet til Kirkerådets møte i september samme år (sak KR 53/09). På møtet i november fant anliggendet i de to sakene sin form ved den uttalelsen som Kirkerådet vedtok og som gjengis i ramme nedenfor. Uttalelsen holder fram den retten mennesker med utviklingshemning har til å delta i kirkens fellesskap. Den minner også om kirkens ansvar for å legge forholdene til rette for dette.

På samme møte i november vedtok Kirkerådet også å be «sekretariatet om å forberede en sak om kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning med tanke på behandling på Kirkemøtet innen 2012». I saksorienteringen til Kirkerådet sies følgende om hensikten med å forberede en sak for behandling på Kirkemøtet: «En kirkemøtesak bør understreke kirkens ansvar og forpliktelse og løfte tematikken opp som et anliggende for hele kirken. Målsettingen må være å bidra til likeverd og trygghet for alle, også for de ansatte i menighetene og for tjenesteyterne i kommunene».

Utgangspunktet for den forutgående prosessen fram mot denne foreliggende saken til behandling på Kirkemøtet 2012 er en situasjon der mange mennesker med utviklingshemning ikke får en reell mulighet til å delta i den lokale menigheten på lik linje med andre. Erfaringene fra kirkens arbeid med denne utfordringen viser at kirkens tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning er tilfeldig og i stor grad overlatt til de spesielt interesserte. Til tross for en rekke eksempler på at menigheter har lyktes med å integrere personer med utviklingshemning, er likevel det generelle bildet at mulighetene for deltakelse i menigheten i stor grad varierer fra sted til sted.

Når kirkens tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning settes på dagsorden, vil dette samtidig også ha relevans for andre grupper som er avhengige av hjelp til å kunne motta kirkens tjenester og/eller å kunne delta i menighetens fellesskap. I praksis vil dette i større eller mindre grad gjelde alle som mottar omsorgstjenester i eget hjem eller i institusjon. Kirkens tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning vil dermed også kunne gi premisser for kirkens betjening av øvrige grupper som ikke selv så lett kan gi uttrykk for sine behov, som for eksempel mennesker med demens. Tilrettelegging for personer med ulike andre typer funksjonshemninger kan også være aktuelt i denne sammenhengen. I mange tilfeller vil det dessuten være snakk om at en person har flere funksjonshemninger.

Sak KR 57/09 Likeverd, inkludering og tilrettelegging. Den norske kirkes betjening av mennesker med utviklingshemning:

Den norske kirke skal være en kirke for alle. Alle kirkens medlemmer, uavhengig av livssituasjon, skal ha mulighet til å delta og høre til i den lokale kirkens fellesskap. For mennesker med utviklingshemning er dette ikke like selvsagt. Mange kommer aldri så langt som til kirkedøren, fordi ingen inviterte dem inn eller bekreftet at de var en del av menighetens fellesskap.

Med denne uttalelsen ønsker Kirkerådet å holde fram den retten mennesker med utviklingshemning har til å delta i kirkens fellesskap og minne om kirkens ansvar for å legge forholdene til rette for dette.

Kirkemøtet har i sitt visjonsdokument I Kristus, nær livet beskrevet Den norske kirke som en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke. Med dette som utgangspunkt vil Kirkerådet løfte fram følgende beskrivelse som en målsetting for Den norske kirke som skal være:

- En bekjennende kirke som i ord og gjerning viser at mennesker med utviklingshemning har en uendelig verdi.
- En misjonerende kirke som formidler evangeliet i ord og handlinger på en slik måte at det kommuniserer med mennesker med utviklingshemning.
- En tjenende kirke som gir mennesker med utviklingshemning mulighet til å være en naturlig del av menighetenes fellesskap der alle gir og mottar omsorg.
- En åpen kirke som lytter til den livs- og troserfaring mennesker med utviklingshemning har og som åpner opp for mangfoldet av trosuttrykk.

Med basis i uttalelsen Den norske kirkes identitet og oppdrag (sak KM 11/04) vil Kirkerådet konkretisere den rettmessige plass mennesker med utviklingshemning har i kirkens liv ved følgende:

- 1.) Den norske kirke har sitt grunnlag i Jesu liv, død og oppstandelse. Den består av mennesker som ved dåpen er satt inn i fellesskap med Gud og med hverandre. Dette betyr at alle dømte har lik rett til å tilhøre kirkens fellesskap. Mennesker med utviklingshemning må gis samme mulighet til å delta i kirkens fellesskap som alle andre.
- 2.) Troen er en gave som skapes av den treenige Gud, uavhengig av intellektuell utrustning eller kommunikasjonsevne. Troen er Guds verk, ikke en menneskelig prestasjon.
- 3.) Den norske kirke vil bekrefte og ivareta alle dømte som likeverdige medlemmer, og legge forholdene til rette slik at mennesker med utviklingshemning kan se gudstjenesten og menighetsfellesskapet som et sted der de kan utrykke og finne styrke for troen ved å både motta fra og gi til fellesskapet.
- 4.) Den norske kirke rommer et mangfold av tradisjoner og uttrykksformer. Dette er en rikdom. Mennesker med utviklingshemning vil med sin tros- og livserfaring gi et unikt bidrag til både trosliv og teologi.

5.) I noen livsfaser og situasjoner kan det være vanskeligere enn ellers å benytte seg av lokalmenighetens tilbud. Mennesker med utviklingshemning vil i stor grad kunne være med i det ordinære fellesskapet, men vil ofte være avhengige av hjelp for å kunne delta. For kirken er det viktig at personer med utviklingshemning får den nødvendige støtten slik at den enkelte kan delta ut fra egne forutsetninger.

6.) En kirke hvor mennesker med utviklingshemning ikke får mulighet til å være en del av menighetsfellesskapet, blir selv en kirke med redusert funksjonsevne. Med sin tilstedeværelse og sine gaver har mennesker med utviklingshemning en viktig funksjon i kirkens liv.

7.) Religions- og livssynsfriheten er en grunnleggende menneskerett i Norge og i andre land. Den bekrefter enhvers rett til å velge religiøs og livssynsmessig tilknytning. Den norske kirke har her en dobbel forpliktelse, å forsvare retten til fri religionsutøvelse for mennesker med utviklingshemning i andre religioner og trossamfunn, og å samtidig sikre at sine egne medlemmer med utviklingshemning får reell mulighet til trosutøvelse alene og i fellesskap med andre.

8.) Den norske kirke erkjenner at den er en del av en historie der den retten mennesker med utviklingshemning har til å utøve sin tro i kirkens fellesskap, lenge har blitt oversett. Den norske kirke vil bekrefte at personer med utviklingshemning hører til i menighetens fellesskap som fullverdige medlemmer.

2. Noen prinsipielle perspektiver

2.1 Utviklingshemning

Mennesker med utviklingshemning er ingen ensartet gruppe. Hvert enkelt menneske er unikt. Utviklingshemmede må først og fremst behandles som enkeltpersoner, ikke som gruppe etter en diagnose. På den ene siden vil de ha behov for støtte, og på den andre vil de ha mye å bidra med. Det handler om å se begge perspektivene på samme tid.

Med mennesker med utviklingshemning menes her den gruppa som tidligere kom inn under betegnelsen «psykisk utviklingshemmede». Personer med denne typen hemning har ressurser og evner, men trenger hjelp for å oppdage og ta i bruk sitt potensial. Ofte må de også ha assistanse for å kunne uttrykke sine behov og realisere sine ønsker. Samtidig som de har livserfaring etter sin alder, kan evnen til forståelse og livsmestring være langt under det alderen skulle tilsi. Mange har dessuten også andre typer funksjonshemninger som det må tas hensyn til.

Noen har vanskeligheter med å kommunisere med ord, mens andre er dyktig med ordene. Noen bor for seg selv uten nevneverdig bistand, mens andre er avhengig av bistand til de fleste av livets gjøremål. I menigheten vil noen ha behov for en egen profesjonell tjenesteyter som bistår hele tiden, mens andre bare har behov for å sitte sammen med en annen.

Grunnleggende forstått er muligheten til å ha og utøve en tro ikke nedsatt på grunn av utviklingshemning. Det er muligheten eller evnen til å uttrykke troen og til å ta imot formidlingen av troen ved kognitive funksjoner som er nedsatt. Mennesker med utviklingshemning trenger gudstjenestefellesskapet på samme måte som andre, men de vil ofte oppfatte bedre når formidlingen aktiverer flere sanser og funksjoner: å gjøre, se, smake, ta på og lukte.

På samme måte som andre grupper i menigheten kan ha behov for å være en del av et mindre, tilrettelagt fellesskap innen menigheten, har også mennesker med utviklingshemning, som et supplement til gudstjenestefellesskapet, ofte behov for å delta i et fellesskap som er tilrettelagt spesielt for dem.

Uten hjelp og bistand vil mange med utviklingshemning ikke være i stand til å delta i menighetens liv. Det er derfor nødvendig at den enkeltes ønsker og behov blir kartlagt og kommer inn i de planene som organiserer hverdagen for den enkelte.

Offisielle tall viser at i underkant av 20.000 mennesker har en utviklingshemning. Dette er mennesker som har registrerte hjelpebehov og vedtak på ulike former for hjelpetiltak. Tallet skriver seg fra kommunenes årlige rapportering til Kommunal- og regionaldepartementet. (I følge Kommunal- og regionaldepartementet viser kriteriedata til inntektssystemet for kommunene at det er registrert 16.637 mennesker med utviklingshemning fra 16 år og oppover i 2011.) Med utgangspunkt i andre beregningsmetoder anslås imidlertid det reelle tallet til å være det dobbelte. Et annet anslag går ut på at så mange som opp til 2,5 % av befolkningen har en utviklingshemning. Anslått antall avhenger av hvilket kartleggingsverktøy som brukes (Økland, Leif Arne: *Masteroppgave i Diakoni*, Diakonhjemmets høgskole 2007/2011, s. 11).

2.2 Rett til å bli født – rett til et verdig liv – rett til et liv i menigheten

Kirkens tale om det ufødte livs rett til å bli født og til å leve et verdig liv er uløselig knyttet sammen med kirkens praksis. Ni av ti gravide som får vite at fosteret de bærer har Downs syndrom, velger abort (Helsedirektoratet, 2011: *Evaluering av bioteknologiloven. Status og utvikling på fagområdene som reguleres av loven*, Rapport 15-1897, s. 148). Dette kan fortolkes som et utslag av samtidens menneskesyn og presset på foreldre med forventninger om å bære fram et perfekt barn. Kirken må forholde seg til enkeltpersoners etiske vurderinger med respekt og forståelse. Kirken har også ansvar for å stå opp for retten til å bli født og for samfunnets forpliktelse til å støtte opp om de funksjonshemmede barna og deres familier. Mennesker med særskilte behov trenger en kirke som forsvarer den enkeltes rett til nødvendig omsorg og bistand og til å bli behandlet med respekt.

Samtidig må kirken sikre sin egen praksis ved at mennesker med utviklingshemning gis en reell mulighet til å være en likeverdig del av den lokale menigheten. Menigheter og enkeltpersoner som legger til rette for at alle mennesker blir møtt med respekt og får mulighet til å bli inkludert uavhengig av funksjonsevne, gir kirkens ord troverdighet.

2.3 Det utvidede perspektiv

Når kirken forplikter seg til å sikre at mennesker med utviklingshemning får en likeverdig mulighet til å være en del av lokalmenigheten, vil dette også få konsekvenser for hvordan kirken møter andre som av forskjellige grunner er avhengig av hjelp eller bistand fra andre for å kunne delta i menighetenes fellesskap og motta kirkelig betjening. Og når kirken skaper fellesskap hvor mennesker med utviklingshemning er en naturlig og likeverdig del, legger dette i praksis forholdene til rette for et fellesskap for alle. Hvor alle, uavhengig av livssituasjon og funksjonsevne, opplever menigheten som et inkluderende og likeverdig fellesskap.

Arbeid for å sikre at mennesker med utviklingshemning får likeverdige muligheter til deltakelse og tilhørighet vil derfor være en plogspiss som kan åpne kirken for mange andre som opplever seg satt utenfor.

3. Kirkens lære forplikter kirkens praksis

3.1 Menneskesyn

Ut fra kristen tankegang er det å være menneske ensbetydende med å være skapt i Guds bilde. Å være skapt i Guds bilde er ikke knyttet til menneskelige kvaliteter, levd liv, utrustning eller yteevne.

Alle mennesker har derfor del i det samme menneskeverdet. Som Guds ypperste skapning har mennesket verdi i seg selv. Menneskeverdet er ikke et mengdebegrep, og menneskets verdi vurderes ikke ut fra evnen til å skape eller produsere. Ingen egenskaper eller kvaliteter i mennesket gir det mer eller mindre verdi.

Gud elsker ethvert menneske like høyt og uten forbehold, og vil at alle mennesker skal leve i samfunn med seg. Kirkens oppdrag er å legge til rette for at alle kan få mulighet til å leve i samfunn med Gud. Misjonsbefalingen gjelder alle, uavhengig av menneskelig utrustning eller kommunikasjonsevne. Kirken må sikre at alle får mulighet til å bli disipler, døpt til Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn og opplært i den kristne tro. Dette gjelder også dem som bruker alternative kommunikasjonsformer eller må ha hjelp av andre for å motta budskapet.

3.2 Kirkeforståelse

Menneskesynet legger premisser for kirkeforståelsen. I disse premissene ligger at kirken er et fellesskap av alle troende, de som ved dåpen er satt inn i fellesskap med Gud og med hverandre, uavhengig av funksjonsnivå, livsfase, yteevne, livssituasjon eller kommunikasjonsevne. Alle som tilhører kirken, har lik rett til å være en del av fellesskapet. Kirkens fellesskap er mangfoldig og kjennetegnes av likeverd.

Kirkens oppdrag forutsetter derfor at alle døpte skal ha like muligheter til å høre til og delta i menigheten. Av dette følger at den som, av ulike årsaker, ikke har mulighet for å være med i det som skjer der, må sikres en forsvarlig betjening av ord og sakrament på andre måter og ut fra egne forutsetninger. Kirken har et særskilt ansvar for å oppsøke dem som har behov for særskilt tilrettelegging.

Kirken har ansvar for å sikre at alle får like muligheter til å delta. Dette er ikke bare viktig for den enkelte, men også for kirken som kollektiv. Menighetens fellesskap blir ufullstendig uten at også de som i andres øyne kan bli sett på som «svake» eller «små», er med, jfr. 1. Kor 1,26ff.; 12,13- 26 og Matt. 11,25. En kirke som gir rom for det menneskelige mangfoldet, er en kirke med stort potensial for vekst og utvikling.

3.3 Trosforståelse

Kristen trosforståelse underbygger visjonen om kirken som et inkluderende og likeverdig fellesskap. Tro er en mulighet for alle, men ingen kan tro på Jesus Kristus ut fra egen fornuft eller intellektuelle kapasitet. I dette er alle like hjelpeløse. Troen er ikke en intellektuell prestasjon eller et produkt av sterk vilje. Troen er et Guds under og et mysterium. Den som blir døpt, merkes med korsets tegn og overøses med vann i den treenige Guds navn til et liv i troen på Jesus Kristus. I dåpen innlemmes mennesket i Guds rike. Troen vil derfor aldri bli en prestasjon, men er en reaksjon på Den hellige ånds gjerning. Den hellige ånd gjør Guds ord og Guds handlinger levende og skaper tro, uavhengig av intellektuell kapasitet og kognitive evner.

Kristen tro beskrives med ordene å bli i eller å være i Jesus. Det å være i Jesus er å være omsluttet av Guds kjærlighet og gjennomstrømmet av Guds nåde. Paulus uttrykker dette slik i Gal. 2,19-20: «Ved loven døde jeg bort fra loven, så jeg kan leve for Gud. Jeg er korsfestet med Kristus; jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg. Det livet jeg nå lever som menneske av kjøtt og blod, det lever jeg i troen på Guds Sønn, som elsket meg og ga seg selv for meg.»

Luthers forklaring til den tredje trosartikkel konkretiserer troen som Guds gave klart og tydelig: «Jeg tror at jeg ikke av egen fornuft eller kraft kan tro på Jesus Kristus eller komme til ham, min Herre. Men Den Hellige Ånd har kalt meg ved evangeliet, opplyst meg med sine gaver, helliggjort meg og holdt meg fast i den sanne tro [...].»

Ingen har i seg selv en funksjonsnedsettelse som gjør at det ikke er mulig å leve i samfunn med Jesus Kristus. For Gud er alt mulig. Kirkens oppdrag er å legge alt til rette for Guds under, å skape tro selv der utgangspunktet synes umulig.

3.4 Gudstjeneste- og fellesskapsforståelse

Gudstjenesten er for alle. Dette er en grunnleggende forutsetning. I gudstjenesten er den enkelte en del av det større fellesskapet der ingen har forrang framfor andre. Gudstjenesten er åpen for alle og feires av hele menigheten sammen. Det er en utfordring

for fellesskapet å sørge for at alle får like muligheter til å være med. Da må det som hindrer og ekskluderer enkeltpersoner eller grupper, fjernes.

Alle menighetenes fellesskap er og må være åpne og lagt til rette for alle. De mange særskilt tilrettelagte fellesskapene må aldri komme istedenfor det større, men kun være et supplement. I praksis vil de spesielt tilrettelagte fellesskapene i mange tilfeller være en vei til deltakelse og tilhørighet i det større fellesskapet.

Kirkens oppdrag er derfor å sørge for at alle i menigheten får samme mulighet til å bli møtt av Gud og være en del av et trosfellesskap. Dette utfordrer både liturgien, forkynnelsen, kirkerommets tilgjengelighet og det sosiale fellesskapet. I kirken er ingen bare passive mottakere, alle har noe å bidra med. Forskjellen er at noen mennesker må ha hjelp for å kunne bruke sine gaver.

4. Lovverket forplikter

4.1 Generelt

Mennesker med utviklingshemning har, som andre borgere, rettigheter med basis i norsk lov. En rettighet i lovs form vil alltid være knyttet til en forpliktelse til å sørge for at den aktuelle rettigheten oppfylles. Den offentlige omsorgstjenesten og tros- og livssynssamfunnene har, på hver sin måte, en forpliktelse til å sikre at gitte rettigheter realiseres i praksis. Som den offentlige omsorgstjenesten, er også ansatte og råd innenfor Den norske kirke forpliktet til å innordne sin virksomhet slik at praksis er i overensstemmelse med lovgivningen.

Någjeldende § 2 i Grunnloven, menneskerettighetsloven av 21. mai 1999 nr. 20 og lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven) gir alle mennesker rett til å utøve sin tro. Denne retten gjelder også mennesker med utviklingshemning.

4.2 Grunnloven § 2

Grunnloven § 2 har følgende ordlyd: «Alle Indvaanere af Riget have fri religionsøvelse.». Fra offentlig hold tolkes retten til religionsfrihet ikke bare som et rettsvern mot å bli aktivt hindret i å utøve sin religion. For den som er avhengig av bistand for å kunne utøve sin tro eller sitt livssyn, må også retten til nødvendig bistand innfortolkes i Grunnloven § 2. Retten til fri religionsutøvelse forplikter derfor både den offentlige omsorgstjenesten og tros- og livssynssamfunnene til å legge til rette for at mennesker som må ha bistand eller hjelp, får mulighet til å utøve sin tro eller sitt livssyn etter egen selvbestemmelse.

4.3 Menneskerettighetsloven

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, som er norsk lov gjennom menneskerettighetsloven av 1999, har status under Grunnloven, men er overordnet annen lovgivning. Artikkel 9 i denne har følgende ordlyd:

1. Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og såvel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning, praksis og etterlevelse.

Menneskerettighetslovens artikkel om trosutøvelse tolkes både som en rettighet den enkelte borger har, og som en forpliktelse samfunnet og de enkelte tros- og livssynssamfunn har til å sikre at alle får lik mulighet til tros- og livssynsutøvelse. I praksis vil dette si at ingen må hindres i å utøve sin tro eller sitt livssyn. Samtidig har samfunnet en forpliktelse til å sørge for at mennesker med utviklingshemning og nedsatt funksjonsevne får den bistand og tilrettelegging de trenger for å kunne utøve sin tro eller sitt livssyn.

Menneskerettighetsloven inkorporerer FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter i norsk lov. Konvensjonens artikkel 27 var et viktig premiss for den såkalte «sameparagrafen» i Grunnloven § 110a. FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter § 27 slår fast at i stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike, ikke berøves retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne og praktisere sin egen religion eller bruke eget språk. Det er rimelig at denne retten også omfatter personer med utviklingshemning.

4.4 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven understreker det ansvaret og den forpliktelsen både det offentlige og de enkelte tros- og livssynssamfunnene har for å hindre diskriminering og legge til rette for like muligheter for alle. Likestillings- og diskrimineringsombudet bekrefter at en praksis som fører til at enkeltpersoner ikke får like muligheter for deltakelse, kan være i strid med loven. Enkeltpersoner kan derfor klage til ombudet når en opplever at en ikke får like muligheter som andre til deltakelse. Lovens formål (§ 2) må også være en grunnleggende målsetting for alt kirkens arbeid. Her heter det:

Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne.

Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapt funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes.

Loven gjelder på alle samfunnsområder med unntak av familieliv og andre forhold av personlig karakter. Dette vil si at loven også gjelder for menighetenes arbeid. I praksis er

menighetsråd og ansatte forpliktet til å sørge for at alt arbeid som drives i menighetens regi, er i samsvar med loven.

§ 4 om forbud mot diskriminering slår fast at «Direkte og indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne er forbudt». Loven innholdsbestemmer dette slik:

Med direkte diskriminering menes at en handling eller unnlatelse har som formål eller virkning at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne blir behandlet dårligere enn andre blir, er blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon.

Med indirekte diskriminering menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlatelse som fører til at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne stilles dårligere enn andre.

Når mennesker med utviklingshemning eller nedsatt funksjonsevne møter hindringer som gjør at en ikke får mulighet til å delta i menighetens liv; om det er av holdningsmessig art, fysiske hindringer som gjør det vanskelig eller umulig å delta på en likeverdig måte, eller ordninger og formidlingsformer som i praksis er ekskluderende, vil dette være brudd på norsk lov. Kirken har derfor en dobbel forpliktelse til å arbeide med at loven etterlevs i alle ledd i kirkens arbeid.

5. Den norske kirkes plandokumenter

Kirkens visjonsdokument og planer gjenspeiler og konkretiserer både det bibelske grunnlaget Den norske kirke bygger på og det aktuelle lovverk kirken er forpliktet på.

5.1 Visjonsdokument for Den norske kirke

Den norske kirke har tatt inn tematikken i sin overordnede strategi og synliggjort anliggendet i planene for henholdsvis diakoni, trosopplæring og kirkemusikk. Også innen kirkens kultursatsing er tematikken med som et tverrgående perspektiv.

«Menneskeverd og menneskerettigheter» og «tilrettelegging for og inkludering av mennesker med fysiske funksjonshemninger og utviklingshemninger» er to av flere tverrgående perspektiv som kirken arbeider etter og som skal ligge til grunn for virksomheten. Disse perspektivene skal også synliggjøres i og prege det lokale planarbeidet.

Visjonsdokumentet *I Kristus, nær livet*, som ble vedtatt på Kirkemøtet 2008, understreker at kirken skal legge til rette for et fellesskap der alle kan delta og vise omsorg gjennom nestekjærlighet og inkluderende fellesskap. Det heter videre at menighetsfellesskapene skal være åpne og inkluderende og skal aktivt hjelpe til å styrke fellesskap og nettverk i lokalsamfunnet. Disse mer generelle formuleringene i visjonsdokumentet må forstås i lys av de tverrgående perspektivene der mennesker med utviklingshemning er nevnt eksplisitt.

5.2 Plan for diakoni

Diakonien oppgave er blant annet å få på plass både rammer, ordninger og holdninger som bidrar til at alle får mulighet til å delta på en likeverdig måte i menighetens fellesskap. Diakonien har sin begynnelse i kirkens rom. Diakonal holdning og praksis medvirker til at alle får mulighet til å være med ut fra sine forutsetninger og med lik mulighet til å delta i gudstjenesten både som mottaker og bidragsyter.

Plan for diakoni for Den norske kirke beskriver kirkens fellesskap slik:

Inkluderende fellesskap er et viktig uttrykk for kirkens medmenneskelige omsorg. Dette fellesskapet beskrives i Bibelen som en kropp med mange ulike lemmer og funksjoner. (1. Kor. 12.) I dette fellesskapet møtes mennesker av begge kjønn med ulike funksjonsevner, ulik kultur og etnisk bakgrunn. I et inkluderende fellesskap skal den enkelte både se og bli sett. Der gis gjensidig trøst og hjelp, der frigjøres nye krefter og nytt håp.

Roller og oppgaver er forskjellige, men hele menigheten har et felles oppdrag med å skape et inkluderende fellesskap. Hva den enkelte kan bidra med vil være både situasjons- og personbestemt. Behov og muligheter vil variere over tid. Å sørge for at alle får like muligheter til å delta er både et lederansvar og et felles ansvar for alle i menigheten.

5.3 Plan for trosopplæring

«Gud gir – vi deler» er tittelen på *Plan for trosopplæring i Den norske kirke*. Ordet «vi» innebærer at alle kirkens medlemmer tilhører et verdensvidt fellesskap, samtidig som kirkens «vi» innebærer at alle døpte, uavhengig av alder, ressurser, funksjonsevne, kjønn, legning, bakgrunn, kultur og etnisitet, skal ha en likeverdig mulighet til å delta i trosopplæringen ut fra sine forutsetninger. Det understrekes at trosopplæringen må være inkluderende, stedegen og tilrettelagt slik at alle kan være med. Dette legger sterke føringer for det lokale arbeidet både med den lokale planen for trosopplæringen i menigheten og for den praktiske gjennomføringen:

En trosopplæring for alle innebærer at barn og ungdom med nedsatt funksjonsevne eller utviklingshemning opplever tilhørighet og får mulighet til aktiv deltakelse i fellesskapet. Dette gjelder også barn og unge som ikke har synlige vansker, men som lever i en vanskelig hjemmesituasjon eller har sosiale, psykiske eller kognitive vansker. Dette krever et fellesskap preget av gjensidighet og deltakelse, der alle får utfolde seg som hele mennesker på sin måte. En tilpasset trosopplæring for alle uttrykker det bærende menneskesyn som reformen preges av.

Menighetens trosopplæringsplan skal inneholde strategier med vekt på universell utforming og individuell tilrettelegging slik at alle barn og unge får tilbud om trosopplæring, uavhengig av funksjonsevne.

5.4 Plan for kirkemusikk

Plan for kirkemusikk i Den norske kirke understreker det diakonale og inkluderende perspektivet som musikken har i arbeidet i menigheten. For mennesker med utviklingshemning er musikken den gode medspiller og brobygger. Når en ikke har mulighet for å uttrykke seg i ord, kommer musikken til hjelp. I planen heter det:

Musikk i et diakonalt perspektiv handler om å være til hjelp i ulike faser i livet, til trøst og oppmuntring i sorg og til glede i gode tider. Sangen og musikken har en viktig funksjon på institusjoner, for mennesker som ikke har et verbalt språk å uttrykke seg med. I musikken møter de noe gjenkjennelig, som ofte kommuniserer bedre enn ord og tale. Musikken har evne til å inkludere mennesker med ulik bakgrunn og med ulike forutsetninger og funksjonsnivå.

5.5 Strategiplan for samisk kirkeliv

Strategiplan for samisk kirkeliv understreker behovet for å ivareta det samiske også innenfor diakonien. Planen sier at «det handler om behovet for å bli møtt på sitt eget språk, og/eller i rammen av sin egen kultur og tradisjon i spesielt sårbare situasjoner.». Det understrekes at inkludering av mennesker med funksjonshemning er viktig at blir ivare tatt.

5.6 En integrert del av kirkens kultursatsing

I kirkens kultursatsing er inkludering av mennesker med utviklingshemning en integrert del. Kirkemøtet 2005 vedtok «at det på alle nivåer i kirken legges til rette for at mennesker med ulike fysiske funksjonshemminger og psykiske utviklingshemninger får sin rettmessige plass som skapere og deltakere i forskjellige former for kunst og kultur i kirken» (sak KM 07/05). Agder og Telemark bispedømme er tildelt et særskilt ansvar for å utvikle kompetanse på dette feltet. Tanken er at dette kan komme også de andre bispedømmenes kultursatsing til gode, og er i tråd med ordningen med at ulike kompetanseområder er fordelt på ulike bispedømmer.

Arbeidet som gjøres på kulturfeltet vil være et viktig bidrag til å skape en kirke hvor likeverdet får praktiske konsekvenser. Dette innebærer at mennesker med utviklingshemning må sikres muligheter til både å kunne delta i tiltak og arrangementer og til å få hjelp til selv å være aktive bidragsytere.

Som nevnt ovenfor, har mennesker med utviklingshemning ressurser som de ofte trenger bistand for å kunne ta i bruk og utvikle. Historien har mange eksempler på hva mennesker med utviklingshemning kan skape, når de får mulighet til det.

6. Konkretisering i offentlige dokumenter

Mange er overrasket over hvor tydelig offentlige dokumenter framhever retten til tros- og livssynsutøvelse for mennesker som mottar omsorgstjenester. Både Helse- og omsorgskomiteen på Stortinget, Helse- og omsorgsdepartementet og Helsedirektoratet taler klart om denne retten i dokumenter som både er forpliktende og førende for helse- og omsorgstjenesten.

6.1 Innst.S.nr.150 (2006-2007)

For å styrke rettssikkerheten til mennesker med utviklingshemning ble ansvaret for å kartlegge den enkeltes behov når det gjelder tros- og livssynsutøvelse konkretisert av Helse- og omsorgskomiteen i *Innstilling fra helse- og omsorgskomiteen om framtidens omsorgsutfordringer. Mestring, muligheter og mening* (Innst.S.nr.150 (2006-2007)). Dokumentet ble lagt fram for Stortinget 8.mars 2007. Flertallsmerknader fra Helse- og omsorgskomiteen er å betrakte som førende for kommunene. Under punkt 2.21 Styrket rettssikkerhet heter det:

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, mener at mennesker med psykisk utviklingshemning må sikres å kunne utøve sin tro eller sitt livssyn. Dette området kan lett bli oversett av personalet som yter omsorgstjenester. Mennesker med psykisk utviklingshemning eller som har nedsatt kommunikasjonssevne, har ikke samme mulighet til å formidle sine behov for tros- og livssynsutøvelse eller til å praktisere sin tro/sitt livssyn som andre uten bistand fra omsorgspersonell.

Flertallet vil understreke at det er tjenesteyter som sammen med tjenestemottakeren og hans/hennes nærmeste har ansvar for å tilrettelegge for tros- og livssynsutøvelse. Kartlegging av behovet for den enkelte på dette området, eventuell kontakt og samarbeid med tros- og livssynssamfunn, skal som andre viktige områder nedfelles i individuell plan for å sikre ivaretagelse av en viktig side i et menneskes liv.

6.2. Veiledninger fra Helsedirektoratet

I de veiledningene som kommer fra Helsedirektoratet er behovet for tros- og livssynsutøvelse nå synliggjort som en naturlig del av tjenestemottakers primærbehov. Helsedirektoratet skriver i heftet *Vi vil, vi vil, men får vi det til? Levekår, tjenestetilbud og rettssikkerhet for personer med utviklingshemning* (Rapport 1S-1456, Sosial- og helsedirektoratet, juni 2007) at det er et samfunnsansvar å sørge for at retten til åndelig liv blir fulgt opp i alle ledd i forvaltningen (s. 32). Helsedirektoratet fulgte også opp Helse- og omsorgskomiteens innstilling ved å konkretisere og synliggjøre tematikken i veiledningen til Individuell plan (*Individuell plan 2010 – Veileder og forskrift om individuell plan*, s. 26).

Heftet *Gjør det så enkelt som mulig, tipshefte om Individuell plan* (1S-1544, 04/2008) har en egen artikkel som konkretiserer hvordan tros- og livssynsutøvelse kan synliggjøres (Tro og livssyn er viktige elementer i Synnøves liv og plan, s. 20 – 21).

Helsedirektoratet har opprettet et eget kompetansesenter, NAKU - Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning, som har som oppgave å bidra til økt livskvalitet for mennesker med utviklingshemning. Tilrettelegging for tros- og livssynsutøvelse inngår som en naturlig del av virksomheten (jfr. NAKUs nettside). Senteret er lokalisert til NTNU i Trondheim.

6.3. Rundskriv I – 6/2009 – Rett til egen tros- og livssynsutøvelse

Rettighetstenkningen vektlegges nå i mye sterkere grad enn tidligere innenfor helse- og sosialtjenestene. Helse- og omsorgstjenestene skal ytes med hjemmel i de rettigheter den enkelte har med bakgrunn i lovverket, konkretisert i forskrifter og utdypet i rundskriv og veiledninger. Rettighetsbegrepet brukes innenfor helse- og omsorgstjenestene ikke bare i tilknytning til fysiske og psykiske behov, men også om kulturelle og åndelige forhold. Helse- og omsorgsdepartementet understreker dette i Rundskriv I – 6/2009 – Rett til egen tros- og livssynsutøvelse.

Med bakgrunn i Kvalitetsforskriften og Sykehjemsforskriften påpeker departementet at helse- og omsorgstjenesten har plikt til å legge til rette for den enkeltes mulighet til fri tros- og livssynsutøvelse. Departementet framholder følgende i nevnte rundskriv:

I forskrift om kvalitet i pleie- og omsorgstjenestene går det fram av formålsbestemmelsen at personer som mottar pleie- og omsorgstjenester etter kommunehelsetjenesteloven og sosialtjenesteloven skal få «ivaretatt sine grunnleggende behov med respekt for det enkelte menneskets selvbestemmelsesrett, egenverd og livsførsel». Retten til tros- og livssynsutøvelse er et slikt grunnleggende behov, selv om det ikke eksplisitt er tatt med i oppstillingen i forskriften § 3. Av sykehjemsforskriften § 4-6 framgår at «beboerne skal ha frihet til å leve i samsvar med sitt livssyn». I dette må det innfortolkes en plikt for helse- og omsorgstjenesten til å legge til rette for den enkeltes mulighet til fri tros- og livssynsutøvelse.

Ved lanseringen av rundskrivet skriver Helse- og omsorgsdepartementet på sin nettside:

Alle som er avhengige av kommunale helse- og omsorgstjenester skal få tilrettelegging og bistand for å kunne utøve sin tro og sitt livssyn. Det slås fast i et rundskriv til alle landets kommuner og fylkesmenn. - I praksis betyr dette at helse- og sosialtjenesten må sette seg inn i den enkeltes livshistorie og bakgrunn, og være aktive i forhold til å ta kontakt og samarbeide med aktuelle tros- og livssynssamfunn, sier helse- og omsorgsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen.

6.4. Veiledning fra Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet

Det er i dag større fokus enn tidligere på levekår og livskvalitet for mennesker med utviklingshemning. Ansvarsreformen fra 1990-årene er under evaluering. I den forbindelse har Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet utviklet et informasjons- og utviklingsprogram (2010 – 2013) for å bedre levekårene for mennesker med utviklingshemning (*Mennesker med utviklingshemning skal heller ikke diskrimineres*, Q – 1176B, 12/2010).

I dette heftet begrunnes behovet for programmet slik (s. 7):

Selv om politikken er den samme for mennesker med utviklingshemning som for andre, trenger vi et informasjons- og utviklingsprogram for politikken for mennesker med utviklingshemning. Hvorfor gjør vi det?

Mennesker med utviklingshemning har opp gjennom historien sjeldent blitt tillagt et menneskeverd på linje med andre. Offentlige tiltak for mennesker med utviklingshemning i Norge utviklet seg i tiden etter 2. verdenskrig som en særomsorg. Mulighetene for voksne mennesker til å nå fram med ønsker om noe annet enn omsorg i familien eller institusjoner var dårlige. Mennesker med utviklingshemning ble i stor grad «tatt hånd om», men ikke hørt.

7. Kirken og mennesker med utviklingshemning i historisk perspektiv

7.1. Før ansvarsreformen

Historien viser at mennesker med utviklingshemning, som andre utsatte grupper, har vært prisgitt samfunnets verdier og normer. Kirken på sin side har ofte gjenspeilet samfunnets holdninger og praksis. Historien fra før midten av forrige århundre viser at mennesker med utviklingshemning ble utestengt fra trosfellesskapet. Fordi de, etter samtidas formening, ikke kunne ta til seg Guds ord, ble de også oppfattet som ikke «dannelsesdyktige». Mange ble dermed ikke konfirmert og i praksis satt utenfor både samfunnets og kirkens felleskap (Dahle, Sølvi, 2010: Et historisk riss. I *Utviklingshemning og tros- og livssynsutøvelse*, Universitetsforlaget, s. 33). Det er lite som tyder på at kirken selv på denne tida tok opp behandlingen av mennesker med utviklingshemning i nevneverdig grad.

Sentralinstitusjonene, som ble bygd rundt midten av forrige århundre og framover, medførte en stor forbedring av livsvilkårene for mennesker med utviklingshemning. Flere av institusjonene som ble bygget i kirkelig regi, fikk også egen kirke og egen kirkelig betjening. Der dette ikke fantes, var det den lokale presten som betjente institusjonen. Det ble holdt gudstjenester, søndagsskole, andakter og konfirmasjonsforberedelse, for i denne perioden oppdaget kirken at også mennesker med utviklingshemning var i stand til å tro, på lik linje med andre. Beboerne deltok i den kirkelige aktiviteten ved institusjonen, men var i lite grad en del av den lokale menigheten.

Grasmokomitéens innstilling *Kirkelig betjening av funksjonshemmede* (Inns. 1970:59) er et viktig dokument for arbeidet i kirken for mennesker med utviklingshemning. Bakgrunnen for denne innstillingen var en kartlegging som viste at mennesker med utviklingshemning ikke fikk den nødvendige kirkelige betjeningen. Som en oppfølging av denne innstillingen, kom *Kirken og de funksjonshemmede. Utdanning til ansvar* (Kirkerådet 1977). Her går det fram at kirken ønsket å legge til rette for at mennesker med utviklingshemning skulle bli integrert i den lokale kirken, og at det skulle gis et tilbud innenfor kirkens eksisterende arbeid. Dette ble fulgt opp i flere prosjekter og konkretisert i *Plan for konfirmasjonstiden*, som forelå i 1978. Med dette hadde Den norske kirke staket opp en ny kurs for kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning: De skal være en naturlig del av den lokale menigheten og bli betjent av den lokale kirken. Perioden med organisert segregering av det tilrettelagte kirkelige fellesskapet for mennesker med utviklingshemning var over.

7.2. Etter ansvarsreformen

Med Ansvarsreformen av 1991 begynte nedbyggingen av sentralinstitusjonene. Beboerne skulle flytte til sine hjemkommuner så langt det lot seg gjøre og være en del av sitt lokale miljø. I Stortingsmelding nr. 47 (89-90) *Om gjennomføring av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemning* er Den norske kirke definert som en naturlig og sentral samarbeidspartner. Kirkelig betjening er omtalt i et eget punkt (5.4.4., s. 65 Aktuelle tilbud og aktiviteter):

Det er kirkens ansvar å legge til rette for at de psykisk utviklingshemmede kan betjenes på lik linje med andre når det gjelder faste tjenestetilbud, slik det for eksempel knytter seg til gudstjenestefellesskap, til kirkens konfirmasjon og til kirkens arbeid med å møte mennesker i sorg.

Som en oppfølging av reformen, kom heftet *Åpne dører – Kirken og mennesker med utviklingshemning* utgitt av IKO i 1992. Heftet var å betrakte som kirkens offisielle veiledning på området. I 1998 ble dette fulgt opp av publikasjonen «*Gjør døren høy, gjør porten vid*». *Om tilrettelegging for funksjonshemmede i menigheten* (Kirkerådet 1998). I tiden etter reformen var arbeidet for mennesker med utviklingshemning i flere perioder et særskilt satsingsområde. Dette sikret midler til flere prosjekter.

Mange menigheter tok ansvar ved å lage tilrettelagte fellesskap. Flere steder ble det også invitert til «Bli kjent i kirken kurs». I denne perioden vokste det fram et mangfold av tilrettelagte tilbud: lørdagskaffe, musikk-kaffe, bibelgruppe, SIMEN – Sammen i menigheten, ulike klubber, tilrettelagte gudstjenester, Tro og lys fellesskap og liknende tiltak. Men mennesker med utviklingshemning ble likevel i liten grad inkludert som likeverdige medlemmer i det ordinære menighetsarbeidet.

Konfirmasjon er et av de områdene som i perioden etter ansvarsreformen, har fungert best når det gjelder kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning. De fleste får nå tilbud om en konfirmasjonstid etter egne forutsetninger. I stor grad møter familiene en kirke som strekker seg langt for å legge til rette for en god konfirmasjonstid. Samtidig er

det mye som ikke er på plass når det gjelder å få fram nødvendige ressurser for å sikre en god og likeverdig konfirmasjonstid.

Om målsettingen med å integrere mennesker med utviklingshemning i menighetene skulle nås, så en etter hvert at det var behov for fagstillinger på bispedømmenivå som kunne gi veiledning til menighetene. I første omgang fikk Oslo bispedømme en stilling som ble overført fra institusjonstiden. Etter at institusjonene ble nedlagt, fortsatte Stiftelsen Nærlandsheimen og Rogaland diakonistiftelse en tid med å lønne en konsulent hver innenfor feltet. Rogaland diakonistiftelse gir fremdeles lønnsmidler til dette arbeidet.

Nedbyggingen av institusjonene førte i realiteten til at den kirkelige betjeningen av mennesker med utviklingshemning ble svekket i starten av reformen. I noen grad ble dette kompensert ved at bispedømmerådene i Agder og Bjørgvin og Nord-Norges diakonistiftelse i 1997 ble tildelt en ressursstilling hver. Den sist nevnte stillingen skulle dekke både Nord- og Sør-Hålogaland bispedømme. I forbindelse med oppstarten av trosopplæringsreformen ble det i 2003 bevilget midler til ytterlige to stillinger på bispedømmeplan, den ene i Stavanger, den andre i Borg.

Enkeltpersoner og grupper har på forskjellig vis engasjert seg for mennesker med utviklingshemning i kirken, både lokalt og nasjonalt. De seks integreringskonsulentene har på mange måter vært plogspissen i arbeidet med å utvikle fagfeltet. De har tatt initiativet til flere konferanser både lokalt og nasjonalt og bidratt til faglig utvikling innenfor det nordiske samarbeidet.

Etter initiativ fra integreringskonsulentene er det på bispedømmenivå utviklet forskjellige typer veiledningsmateriell. Høsten 2009 og vinteren 2010 ble veiledningspakken *Deltakelse og tilhørighet. Inkludering av mennesker med utviklingshemning i tros- og livssynssamfunn*, som var utgitt av Kirkerådet, Norges kristne råd og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, sendt ut til alle menighetene i Den norske kirke. Kirkerådet oppfordret bispedømmeråd, fellesråd, menighetsråd og kirkelig ansatte til å gjøre seg kjent med materialet. Veiledningspakken gikk samtidig til alle enhetene innenfor Norges Kristne Råd og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. Stavanger bispedømme har vært en pådriver i arbeidet med å utvikle materiell. Her kan nevnes Bli kjent i kirken-kursene i samarbeid med Bjørgvin bispedømme og konfirmantopplegget *Se, smak, kjenn* med undervisningshefte og billedmateriell (Rasmussen, Rune, IKO forlag 2006).

Høsten 2010 ble boken *Utviklingshemning og tros- og livssynsutøvelse – rettigheter og tilrettelegging* utgitt på Universitetsforlaget. To av integreringskonsulentene var redaktører. Med støtte fra Helse- og omsorgsdepartementet og Diakonistiftelsen Rogaland er boken sendt ut til alle landets kommuner og fylkesmenn. Boken beskriver grunnlaget for og gir hjelp til samhandling mellom de kommunale tjenesteyterne og tros- og livssynssamfunnene.

Våren 2007 behandlet Bispemøtet saken «De funksjonshemmede i kirken» (BM 12/07). Her heter det blant annet følgende:

Bispemøtet vil fremheve at alle mennesker er skapt i Guds bilde og har samme menneskeverd - uansett funksjonsevne. Både kirke og samfunn har derfor et ansvar for å legge til rette for at mennesker med funksjonshemning blir inkludert i fellesskapet.

Bispemøtet er glad for Omsorgsmeldingen som nylig ble lagt fram for Stortinget. I meldingen slås det fast at mennesker med psykisk utviklingshemning må sikres mulighet for å utøve sin tro eller sitt livssyn. Denne rettigheten legger et grunnlag for samarbeid mellom offentlige tjenesteytere og tros- og livssynssamfunnene for å ivareta en viktig side i et menneskes liv. Bispemøtet forventer at det stilles økte økonomiske ressurser til disposisjon for å gjennomføre Omsorgsmeldingen.

Retten til å utøve sin tro eller sitt livssyn innebærer at alle som ønsker å tilhøre kirken, må ha lik mulighet til å delta i gudstjenester, kirkelige handlinger og ulike former for samvær og aktiviteter. Mange funksjonshemmede trenger bistand og tilrettelegging for å kunne delta i den kirken de tilhører. Dette utfordrer Den norske kirke på mange plan, lokalt, på bispedømmenivå og på sentralkirkelig nivå.

Trosopplæringen og konfirmasjonstiden må tilrettelegges slik at også barn og ungdom med funksjonshemninger blir inkludert. I noen tilfeller vil dette være ressurskrevende. Det trengs en nærmere utredning av hvordan økonomiske ressurser kan tilføres og øremerkes for dette formålet.

De første integreringskonsulentstillingene ble opprette som øremerkede stillinger som særskilt skulle arbeide med integrering av mennesker med utviklingshemning. Når de to siste stillingshjemlene kom, ble dette perspektiv utvidet til også å gjelde barn og unge med særskilte behov (jfr. brev fra Kultur- og kirke departementet av 22.05.2003 til bispedømmerådene: Statsbudsjettet 2003 – kap 340 post 71 - dåpsopplæring). Samtidig var det etablert en felles forståelse av at disse stillingene skulle betjene mennesker med utviklingshemning i alle aldersgrupper. Selv om stillingene er øremerket, har det stadig vært diskusjoner i bispedømmerådene om muligheten til eventuelt å kunne bruke stillingene også til andre presserende oppgaver.

8. Vurdering av praksis

8.1 I kommunene

Det er forsket lite på hvordan mennesker med utviklingshemning i realiteten blir inkludert i sine tros- og livssynssamfunn. Derimot er det forsket mye på livskvalitet og utviklingshemning generelt. Det er enighet om at intensjonen i Ansvarsreformen ikke er oppfylt. Mennesker med utviklingshemning er ikke blitt integrert i samfunnet som likeverdige borgere. Mye gjenstår før den enkelte får del i de rettighetene omsatt i praksis og den livskvalitet som var intensjonen i reformen. Fra forskerhold brukes det sterke ord om situasjonen:

Kommunene er blitt så vant til å få refs for lovbrudd at de ikke bry seg om statlige pålegg lenger. Det bør derfor vurderes om det på en eller annen måte skal innføres sanksjoner. Professor ved Institutt for samfunnsforskning ved NTNU, Jan Tøssebro, er krass i sin kritikk av den generelle utvikling for utviklingshemmedes levekår. Som han mener både går på tvers av intensjonene i ansvarsreformen og er i ferd med å forverres. – Virkeliggjøringen av intensjonen i reformen har vært halvhjertet. Dagens debatt om utviklingshemmedes levekår er dessuten i stor grad preget av historieløshet, presiserer Tøssebro. (s. 6. I *Samfunn for alle*, Norsk forbund for utviklingshemmede, nr. 4. 2010)

Dette samsvarer med integreringskonsulentenes erfaring. Erfaringer fra møte med dem som yter omsorgstjenester til mennesker med utviklingshemning, viser at det er mer eller mindre tilfeldig om retten til tros- og livssynsutøvelse blir fulgt opp i kommunene. I praksis er ofte den enkelte tjenestemottakers mulighet til tros- og livssynsutøvelse etter egen selvbestemmelse prissatt den enkelte tjenesteyters syn for saken.

8.2. Generelt om kirken

Det foreligger ingen helhetlig og forpliktende plan for kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning. Dette har på mange måter preget arbeidet de siste 20 årene, og har ført til at det har utviklet seg en svært forskjellig praksis fra menighet til menighet. Det er mange eksempler på den gode og naturlige inkludering hvor mennesker med utviklingshemning opplever det godt å være en del av menigheten. Samtidig er det også mange eksempler på at mennesker med utviklingshemning ikke får mulighet til å delta i kirkens fellesskap.

I en travel hverdag har tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning lett for å komme et stykke ned på prioriteringslista. Til tross for at tematikken er synliggjort i strategier og planer, kan kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning fremdeles være preget av at arbeidet er avhengig av innsatsen til dem med spesielt engasjement for saken.

8.3 Betydningen av en diakonal tjeneste

Som påpekt ovenfor, er diakoni og diakonale holdninger avgjørende for menighetens evne til å utvikle fellesskap som er åpne og inkluderende. Dette er hele menighetens ansvar, men diakontjenesten medvirker blant annet til at den diakonale tjenesten i menigheten utøves på en hensiktsmessig og kvalitativt god måte. Forskning har vist at det diakonale engasjementet øker i de menighetene hvor det er ansatt en diakon som legger til rette for og leder det diakonale arbeidet. Forskning har også vist at samhandlingen med kommunen og med ulike typer frivillige organisasjoner i lokalmiljøet øker vesentlig der menigheten har en diakon (Angell, Olav Helge og Selbekk, Anne Schanche 2005: *Kirke og helse. Kartlegging av diakonalt helsearbeid innen Den norske kirke*, Diakonhjemmets Høgskole). Det er derfor en stor utfordring for kirken at den har så få diakonstillinger. Også for å sikre tilgjengelighet og deltakelse for mennesker med funksjonshemning, vil

det være viktig at Kirkemøtets vedtatte målsetting om flere diakoner blir realisert (sak KM 06/07 *Plan for diakoni i Den norske kirke* og sak KM 09/11 *Diakonitjenesten i kirkens tjenestemønster*).

8.4 Erfaringer fra trosopplæringsreformen

Som nevnt ovenfor, er det et gjennomgående fokus i trosopplæringsreformen at det skal utarbeides strategier for universell utforming og individuell tilrettelegging. I årsrapporten for 2010 har menighetene rapportert om hvilke erfaringer de har med å tilrettelegge trosopplæringen for barn og unge med særskilte behov, og hvilke grep de ser at de må gjøre framover på bakgrunn av disse erfaringene. I Kirkerådets statusrapport til Kirkedepartementet, som ble sendt 15. august 2011, oppsummeres noen av disse tilbakemeldingene på følgende måte:

Mange menigheter rapporterer at de legger vekt på at tiltakene er universelt utformet, slik at alle i utgangspunktet skal kunne delta. Det rapporteres i stor grad om erfaringer knyttet til matallergier, fysisk tilgjengelighet og medisinbruk. Menighetene erfarer at de som i stor grad trenger ekstra støtte og oppfølging, er barn og unge med atferdsproblemer, konsentrasjonsvansker og lese- skrivevansker. God struktur på arrangementene, gjennomtenkning av alternative løsninger og nok voksenpersoner viser seg å være en suksessfaktor. En ytterligere tendens fra rapportene er at menighetene har erfaringer knyttet til tilrettelagt konfirmantundervisning. Dette skjer gjerne i samarbeid med flere menigheter, og flere har utviklet gode rutiner for dette. Noen menigheter samarbeider med skole, avlastningsbolig eller hjelpemiddelsentral og annet kommunalt støtteapparat. På bakgrunn av disse erfaringene rapporterer et flertall av menighetene at de erkjenner at de har et ansvar for å bli enda tydeligere i sin kommunikasjon og markedsføring utad om at trosopplæringen tilrettelegges for den enkelte. De rapporterer også at de ønsker å bli mer offensive og oppsøkende i forhold til kontakt med foreldre/foresatte og samarbeid med kommune, skole, helsestasjon, spesialskoler og avlastningshjem. Flere menigheter sier at de vil tilrettelegge for egne tiltak for dem som ikke fungerer så godt i store grupper. Gjennom rapportene kommer det fram at flere erkjenner et forbedringspotensial når det gjelder tilrettelegging, og de ønsker å jobbe med økt kunnskap og bevissthet rundt dette i stab og blant frivillige medarbeidere. De ønsker også å rekruttere flere frivillige ledere som kan være støttepersoner for barn og unge med behov for ekstra oppfølging.

8.5 Rapport fra bispedømmene

Bispedømmerådene ble våren 2011 bedt om å bidra med synspunkter på kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning i eget bispedømme. Målsettingen med undersøkelsen var å få bedre inntrykk av hvordan bispedømmerådene arbeider for å sikre likeverd, inkludering og tilrettelegging. En ønsket også å finne ut om det eventuelt er store geografiske forskjeller i kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning. Videre ble bispedømmerådene spurt om de har den kompetansen og de

personellressursene som skal til for å gi menighetene nødvendig veiledning. De ble også spurt om hva de mener er de største utfordringene bispedømmet og menighetene har med å sikre personer med utviklingshemning likeverdig deltakelse i menighetens fellesskap.

Borg, Tunsberg, Agder- og Telemark, Møre, Stavanger, Nidaros, Hamar og Sør-Hålogaland bispedømmer har gitt sin vurdering. Alle bispedømmerådene som ikke har integreringskonsulent, har svart på Kirkerådets henvendelse.

Til spørsmålet om hvordan bispedømmerådene arbeider for å sikre likeverd, inkludering og tilrettelegging, svarer flere ved å vise til at dette er en del av overordnede strategier. Nidaros bispedømme, som ikke har integreringskonsulent, påpeker blant annet at de har opprettet prostikontakt for arbeidet blant psykisk utviklingshemmede, at det er avsatt midler som kan gi ekstratiltak i konfirmantundervisningen og at bispedømmet prioriterer universell utforming av kirkerommet. Videreformidling av informasjonsmateriell, integrering som tema på ulike typer fagsamlinger, nevnes av flere. Enkelte nevner også oppsøkende virksomhet og rådgivning overfor menigheter, kirkelige ansatte, kommuner og brukerorganisasjoner.

Svarene viser tydelig at en fagstilling på bispedømmenivå er svært viktig for arbeidet med å legge til rette for inkludering av mennesker med utviklingshemning i menighetene. Integreringskonsulentene på bispedømmenivå er viktige i arbeidet for å oppfylle intensjonen i kirkens visjoner og planverk. Dette bekreftes også av de bispedømmene som ikke har en slik ressursperson på fagfeltet:

Manglende kapasitet gjør at dette feltet ikke blir godt nok behandlet i dag. En egen fagrådgiver vil styrke kompetansen i bispedømme totalt. (Nidaros bispedømme)

Når vi ser hvilken forskjell det kan bety å ha – eller ikke ha – en egen integreringsrådgiver, så er det åpenbart at kompetansen på dette feltet kunne vært bedre i bispedømmet. (Hamar bispedømme)

Tunsberg er et av de bispedømmer som ennå ikke har blitt tilført ressurser for å kunne stimulere menighetene og til å legge en planmessig strategi for arbeid blant mennesker med utviklingshemning. Nå bærer dette arbeidet preg av å være et venstrehåndsarbeid og basert på privat engasjement. (Tunsberg bispedømme)

Alle bispedømmene rapporterer om store forskjeller menighetene imellom. Når temaet kirkens betjening av mennesker med utviklingshemning settes på dagsorden i menigheten, er dette ofte på bakgrunn av at noen hadde en særskilt interesse for saken. En ser også at det er større bevissthet rundt inkludering av personer med utviklingshemning der det tidligere var en sentralinstitusjon.

Svarene fra bispedømmerådene bekrefter dessuten at det fremdeles er mye å gjøre når det gjelder holdninger. Sør-Hålogaland bispedømmeråd svarer for eksempel slik på spørsmålet om de største utfordringene for å sikre likeverdig deltakelse:

Det er store utfordringer blant kirkelige ansatte og menighet når det gjelder holdninger. Fremdeles råder gamle holdninger om at utviklingshemmede skal bli «tatt hånd om». Likeverdig deltakelse i menighetens fellesskap blir derfor veldig tilfeldig. Det kreves bevissthet både fra kirkelige ansatte og menighet omkring dette tema.

De største utfordringene er allikevel tjenesteyternes mangelfulle kunnskaper omkring tema «rett til egen tros- og livssynsutøvelse», (de fleste har ikke sett rundskrivet). Det er også store utfordringer å få til samarbeid mellom kommune og kirkelige ansatte. Dette er helt personavhengig på begge sider.

Videre understrekes behovet for opplæring av både ansatte og frivillige som viktige elementer som må på plass, om menighetene skal bli i stand til å inkludere mennesker med utviklingshemning. Utvikling av samarbeid og dialog med kommunene og foresatte/hjelpeverger trekkes også fram som et tema som må settes på dagsorden.

Tilbakemeldingen fra bispedømmerådene viser dessuten at det er behov for å klargjøre hvem som har ansvar for å yte nødvendig hjelp og for å gi veiledning i hvordan en går fram for å utløse de ressursene som skal til for å få til god integrering. I tillegg anlegger Agder- og Telemark et videre perspektiv når det avslutningsvis i sitt svar påpeker følgende:

Det vil være helt avgjørende at kirken i sterkere grad uttrykker uro for den svikt som vi finner overfor alle som har behov for offentlig omsorg enten i institusjon eller hjemmebasert omsorg. Her bør kirken være disse tauses advokat og samtidig våge å ta inn over seg egen unnløstelse og forsømmelse.

8.6 Rapport fra de kirkelige undervisningsinstitusjonene

Våren 2009 ba Kirkerådet de kirkelige utdanningsinstitusjonene om å redegjøre for hvordan studentene blir forberedt på å betjene og inkludere mennesker med utviklingshemning. Misjonshøgskolen, Diakonhjemmets høgskole, Diakonova og Menighetsfakultetet svarte. Svarene viser at det er forskjeller institusjonene i mellom og også mellom de forskjellige fagfeltene innen samme institusjon. Svarene viser også at det er størst bevissthet om inkludering av mennesker med utviklingshemning innenfor de diakonale utdanningsinstitusjonene.

I de tilfellene der temaet tas opp i undervisningen, er inntrykket at studentene får en viss innføring, men at det sjeldent gis mulighet til å gå i dybden. I praksis har kirkens tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning lett for å bli et særemne og ikke et tema som er en del av helheten. Svarene gir inntrykk av at universell utforming av læringsmiljøer og fleksibel læring tas opp som en integrert del av menighetspedagogikken, men at inkludering av mennesker med utviklingshemning i liten grad tas spesifikt opp i undervisning om kirkeforståelse.

Flere av svarene gir uttrykk for at dette er et tema de gjerne skulle gitt mer plass, men som en dessverre ikke har mulighet for å gå i dybden på. Misjonshøgskolen avslutter sin tilbakemelding på følgende måte: «Oppsummerende kan en kanskje si at studentene hos oss blir noe forberedt til å betjene og inkludere mennesker med psykisk utviklingshemning. Rammefaktorer gjør likevel at det kun gis begrenset plass til dette viktige tema.»

Dette sitatet kan også fungere som en oppsummering av situasjonen generelt. Svarene tyder på at grunnutdanningene kan ha behov for å gjennomgå studieplanene for å sikre at undervisningen gir studentene den fagkunnskapen som er nødvendig for å betjene mennesker med utviklingshemning i kirken på en tilfredsstillende måte. Dette bekreftes også i svaret fra Diakonhjemmet, som blant annet framholder følgende: «Vi ser at dette er en tematikk som har fått for lite plass i det nye utdanningsløpet hos oss, og at vi bør gå igjennom fagplanene våre før neste høst med tanke på å få disse temaene tydeligere på dagsorden.»

9. Et sammenliknende perspektiv

Kirkens tilrettelegging for døve og kirkens tilrettelegging for mennesker med utviklingshemning har flere fellestrekk. For 200 år siden var døve utelukket fra nattverd som en følge av at de var utestengt fra konfirmasjonen. Dette var før tegnspråkets tid, og døve fikk derfor ikke den undervisningen som var utgangspunktet for å kunne bli konfirmert. Mennesker med utviklingshemning var også utelukket fordi de ikke klarte den foreskrevne kunnskapstesten. Heller ikke denne gruppa fikk undervisning på «sitt språk».

Situasjonen for døve ble etter hvert vurdert annerledes enn den for mennesker med utviklingshemning. En så at døve hadde behov for særskilte tjenester og for egne menigheter. Begrunnelsen var at for døve handlet det både om et språk og en kultur som gjorde at de lett opplevde seg utenfor i lokalmenigheten. På tross av flere fellestrekk har kirken altså valgt strategier ut fra motsatte prinsipper for å sikre de to gruppene kirkelig betjening og fellesskap i menigheten. Men selv om strategiene ikke er de samme, må likevel de arbeidsområdene disse to gruppene representerer tilføres nødvendige ressurser for å sikre deres rettmessige plass i kirken.

Nå er døvekirken organisert som et eget prosti under Oslo bispedømme med døveprost og kirkeverge. 6 menigheter tilhører Døveprostiet og døvekirken har for tiden 15 årsverk fordelt på 11 prester, tre kateketer og en diakon. I tillegg kommer en seniorprestestilling. Om en, på tross av ulik organisering og andre forskjeller de to gruppene imellom, likevel skal sammenlikne ressurstilgangen, kan det påpekes at det ikke finnes noen stillingshjemmel som har det nasjonale ansvaret for mennesker med utviklingshemning som sitt hovedområde. De siste årene har derfor Kirkerådet inngått en avtale med Borg bispedømmeråd om at oppgaver på nasjonalt nivå innenfor fagfeltet ivaretas som en del av det ordinære arbeidet til bispedømmets spesialprest/integreringskonsulent. Avtalen forlenges for ett år om gangen, og er for så vidt en ordning i tråd med den opprinnelige

forutsetningen om at regionale konsulentstillinger på feltet også skulle kunne ivareta enkelte nasjonale oppgaver.

Fremdeles har bare drøyt halvparten av bispedømmene en fagstilling med integrering av mennesker med utviklingshemning som ansvarsområde. Tunsberg, Hamar, Møre og Nidaros bispedømmer mangler en slik stilling. I praksis har de to nordligste bispedømmene bare en halv stilling hver.

10. En kirke for, med og av alle

10.1 Behov for bevisst satsing

I kirkens visjoner og plandokumenter understrekes kirkens forpliktelse til å gi mennesker med utviklingshemning kirkelig betjening ut fra deres egne behov og forutsetninger, og det legges til rette for at de kan delta på en naturlig og likeverdig måte i menighetens fellesskap. Det gjenstår likevel mye arbeid for å bringe praksis mer i tråd med visjonene. Å utvikle en praksis som sikrer mennesker med utviklingshemning likeverdig kirkelig betjening og like muligheter til å være en del av menigheten, krever bevisst satsing.

Det er alltid en fare for å sette svake grupper opp mot hverandre ved at noen prioriteres framfor andre. Når fokus settes på mennesker med utviklingshemning, er det ikke for å prioritere denne gruppa framfor andre. Snarere tvert om. Det viser seg at engasjementet for mennesker med utviklingshemning kan fungere som en plogspiss i arbeidet med å skape integrerende menigheter for, med og av alle. I praksis er det mange som opplever de samme hindringene som mennesker med utviklingshemning. Når en menighet går inn for å få bort disse hindringene, vil den bli åpnere og lettere tilgjengelig for folk flest.

Tilgang til kunnskap om feltet og kjennskap til gode metoder skaper trygghet og mindre vegring for å gå inn i tematikken. Å overvinne hindringer er også et spørsmål om lederskap. Når temaet settes på dagsorden på de forskjellige ledelsesnivåene i kirken, kan dette bli en sak for hele kirken.

10.2 Hindringer

Hindringer finnes både i manglende praktisk tilrettelegging og i holdninger som effektivt hemmer andres deltakelse. Siden dette ikke bare gjelder for mennesker med utviklingshemning, vil et arbeid for å overvinne hindringer samtidig legge til rette for en kirke som også inkluderer andre utsatte grupper – en kirke for alle.

Bevisste og ubevisste holdninger og blikk kan virke slik at andre opplever seg definert utenfor eller innenfor i fellesskapet, opplever seg rangert som menneske, oversett eller ikke regnet med eller som en som andre skal ta seg av. Den interne kulturen i en menighet kan være slik at noen opplever seg uverdige og får en opplevelse av å ikke hører hjemme i fellesskapet. Noen foresatte våger heller ikke å ta sine utviklingshemmede barn med til gudstjeneste av frykt for at de for eksempel skal lage

upassende lyder. Andre kan tenke at «de forstår jo ikke – det er ingen vits i å ta dem med».

Praktiske hindringer kan også sette en stopper for deltakelse. Når det for eksempel er umulig å komme inn med rullestol, når teleslynga ikke fungerer, når høyttaleranlegget skurrer eller når det ikke er tilrettelagt toalett for bevegelseshemmede.

Mangel på bistand kan bli et uoverstigelig hinder for deltakelse. Noen trenger en å sitte sammen med, mens andre er avhengige av praktisk hjelp for å komme seg til kirken. Når ingen tar initiativ til å undersøke hvilke hjelpebehov som finnes i menigheten, når den heller ikke fram til dem som ellers kunne hatt anledning til å være med.

Det er viktig å arbeide systematisk med å kartlegge og eliminere alle hindringer som gjør at mennesker i praksis kommer til en stengt kirkedør. Det handler om universell utforming, om holdninger og om kommunikasjon.

10.3 Kommunikasjon

Kirken på alle nivå trenger klar og tydelig kommunikasjon som skaper et bilde av en kirke for, med og av alle. Her er forbedringspotensialet stort. Noen har opplevelser som kommuniserer at kirken ikke er for alle – i praksis. De opplevde at kirken bare var for de andre, og at de selv bevisst eller ubevisst ble holdt utenfor. Kirkens kommunikasjon må ta på alvor de mange som ikke har fått en reell mulighet til å finne sin plass i kirken, ved å skape ny tillit og klart gi uttrykk for at alle skal ha like muligheter.

Foreldre/foresatt til barn med særskilte behov må høre at deres barn regnes like naturlig med i trosopplæringen og konfirmasjonsforberedelsen som alle andres og har samme rett til å være med i fellesskapet. De trenger å høre at kirken legger til rette for den enkelte og at kirken legger til rette for at fellesskapet skal være godt å være i for alle. Er det umulig å være sammen med andre, må det lages et tilpasset opplegg. Hovedsaken er å få til opplegg som fungerer. Dette må gjentas til budskapet er mottatt.

10.4 Offensiv informasjon

Erfaring tyder på at familier som har personer med utviklingshemning i sin midte, i liten grad responderer på en generell invitasjon som for eksempel sier: «Alle velkommen – ta kontakt om du trenger en særlig tilrettelegging». Dette kan fungere for problemer som matintoleranse, men fungere i liten grad når hjelpebehovet er større.

I den ovenfor nevnte oppsummeringen til Kirkedepartementet av erfaringene fra trosopplæringsreformen sies blant annet dette om strategier knyttet til å kommunisere ut til kirkemedlemmene intensjonen om universell utforming og individuell tilrettelegging:

Hovedtendensen i erfaringene er at menighetene gjennom sine invitasjoner informerer om at tiltaket vil bli tilrettelagt. Men de fleste erfarer allikevel at foreldre/foresatte i liten grad tar kontakt med kirken i forkant av et tiltak. Der

foreldre/foresatte derimot tar kontakt med menigheten i forkant, rapporteres det kun på gode erfaringer med samarbeid.

Som tidligere referert, viser rapportene også at et flertall av menighetene «erkjenner at de har et ansvar for å bli enda tydeligere i sin kommunikasjon og markedsføring utad om at trosopplæringen tilrettelegges for den enkelte.» Menighetene svarer også at de ønsker å bli mer offensive og oppsøkende.

Det kan altså være et behov for å oppsøke enkeltpersoner og familier for å vise at kirken ønsker og har vilje til å legge til rettet for deres barn eller ungdom. Det samme gjelder for personer med utviklingshemning som bor for seg selv og har bistand fra det offentlige. I dette arbeidet vil det være nødvendig med samhandling med den enkelte og dennes foresatte/familie/tjenesteytere for å få til en god kommunikasjon.

Ved alle trosopplæringstiltak som dåp, 4-årsbok, Lys våken, Tårnagentene og konfirmasjon er det lokalkirkens ansvar å forsikre seg om at alle innen årskullet får forståelse av at kirken vil legge til rette for dem.

10.5 Ansvarliggjøring, planarbeid og rapportering

I alt kirkens planarbeid må det inngå en særskilt tenkning som viser hvordan menigheten/de ansatte sikrer at alle får like muligheter til å delta. Dette må også gjenspeile seg i rapporter og årsmeldinger både på bispedømmenivå og på lokalnivå (jfr. diskriminerings- og tilgjengelighetsloven).

I de planene som menigheten allerede har, må det synliggjøres hvilke tiltak det er behov for, for å sikre at alle kan delta. Som påpekt ovenfor, gjelder dette i særlig grad trosopplæringen og konfirmasjon. Et kriterium for å få godkjent menighetens trosopplæringsplan av biskopen, er at den inneholder strategier for å ivareta dette anliggendet. I neste omgang skal det rapporteres på hvordan menigheten tilrettelegger trosopplæring for den enkelte. Også den lokale diakoniplanen må inneholde tiltak som sikrer at alle som ønsker det, får mulighet til å delta ut i fra sine forutsetninger.

Tematikken må også synliggjøres i andre deler av menighetens virksomhet, som for eksempel i gudstjenestearbeidet. Forpliktelsen til universell utforming og tilrettelegging kan inngå i de ansattes stillingsinstruksjoner og bør følges opp i medarbeidersamtalene.

10.6 Samhandling

Konstruktiv samhandling mellom den kommunale omsorgstjenesten og menigheten er helt nødvendig om mennesker som mottar omsorgstjenester fra det offentlige, skal kunne utøve sin tro i fellesskap med andre og i eget hjem.

For å sikre at mennesker som er avhengig av bistand fra andre, i praksis får mulighet til å utøve sin tro, vil det i mange tilfeller være nødvendig å avklare hvordan ansvar og oppgaver skal fordeles mellom tjenesteyter/foresatte/hjelpeverge og lokalmenigheten. Det

kan da være tjenlig å inngå en avtale eller utarbeide en delplan for å sikre den hjelpen det er behov for. En slik avtale vil kunne skape forutsigbarhet og trygge rammer for alle parter.

Delplan er en term som brukes i forbindelse med Individuell plan. Omfanget av planene vil variere. Individuell plan skisserer hovedlinjene, mens en delplan kan ta for seg en mer begrenset del av livet. Delplanen utarbeides i felleskap mellom den lokale menigheten, den som planen gjelder og hans/hennes foresatte og/eller tjenesteyter. Målsettingen vil være å sikre at den som i sin individuelle plan har gitt uttrykk for hvordan han/hun ønsker å delta i sitt tros- eller livssynssamfunn, får mulighet til å praktisere dette etter intensjonen.

10.7 Kompetanseutvikling

Som det framgår av oppsummeringen av spørreundersøkelsen ved de kirkelige utdanningsinstitusjonene, er det behov for å styrke opplæringen på feltet. Dessuten må også ansatte og frivillige medarbeidere i menighetene få anledning til å heve sin kompetanse om kirken og mennesker med utviklingshemning. Dette vil komme hele kirken til gode, og er et anliggende i noen av svarene fra bispedømmerådene om deres arbeid med å sikre likeverd, inkludering og tilrettelegging.

I samarbeid med Diakonistiftelsen Rogaland utvikler stiftelsen Samarbeidsrådet for arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemning (SOR) et elektronisk læringskurs (E-læringskurs) som gir kommunale tjenesteytere opplæring i å legge til rette for tros- og livssynsdimensjonen i tjenestemottakers liv. Det er også stort behov for å utvikle et liknende kurs for ansatte og frivillige medarbeidere innen for Den norske kirke.

11. Økonomiske/administrative konsekvenser

Forslagene om at Kirkerådet skal foreslå tiltak som kan bidra til å sikre at mennesker med utviklingshemning blir integrert i sin lokale menighet og om at Kirkerådet skal ta initiativ til et opplæringsprogram for menigheter og kirkelig personell, vil kreve en del faglig og administrativ oppfølging fra Kirkerådets sekretariat. Mye hjelpemateriell foreligger imidlertid allerede. Det vil gjøre oppgaven mer overkommelig både faglig, økonomisk og administrativt. Kostnadene til formgiving, trykking og distribusjon av materiell beregnes til kr. 100.000. Når det gjelder kostnader til E-læringskurset vil utarbeidelsen av de tekniske løsningene koste kr. 200.000 eks. moms som en engangsinvestering. I tillegg kommer en månedlig utgift på kr. 2000 eks. moms i driftskostnader.

Som påpekt i sak KM 9/11 *Diakontjenesten i kirkens tjenestemønster* vil flere diakonstillinger ha både økonomiske og administrative konsekvenser:

Administrativt vil det kreve en prioritering, både sentralt, regionalt og lokalt i kirken. [...] Videre vil det være en utfordring i forhold til hvordan stillingene skal

finansieres, hvilke muligheter som finnes med tanke på lokale spleiselag og annet.
En diakonstilling, inklusive sosiale utgifter, ligger på opp til kr 550.000.

Det samme vil en kunne si om opprettelsen av en integreringskonsulentstilling i de bispedømmerådene som enda ikke har en slik stilling og om økte personellressurser på feltet i Kirkerådet.